

Straffansvar för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar (SOU 2026:13)

(Ju2026/00322)

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet har genom remiss anmodats att yttra sig i rubricerat ärende. Fakultetsnämnden får härmed lämna följande synpunkter.

Sammanfattning

Juridiska fakultetsnämnden avstyrker förslaget i dess nuvarande form. Skälen för det är huvudsakligen att det råder stora oklarheter i fråga om vilken grad av *konkretion* som är nödvändig för att en sammanslutning ska sägas begå eller på annat sätt medverka till allvarlig brottslighet, eller med andra ord vad åklagaren behöver *bevisa* för en fällande dom. Det finns också delvis sammanhängande tveksamheter särskilt vad gäller olika konsekvenser av att brottet tänks vara perdurerande, t.ex. i form av antalsräkning, samt den materiella (olikartad konkurrens) och processuella relationen till andra brott (rättskraft).

Allmänt om behovet av kriminalisering

Kriminaliseringen handlar enbart om bevissvårigheter och kommer att medföra avgränsningsproblem

Fakultetsnämnden konstaterar att det i betänkandet knappt alls görs gällande att det skulle finnas ageranden som skulle träffas av kriminaliseringen som inte redan idag träffas av reglerna om osjälvständiga brottsformer (se och jfr särskilt reglerna om medverkan och förstadier till brott) eller de olika kriminaliseringar som finns av efterföljande delaktighet, t.ex. bestämmelserna om skyddande av brottsling eller främjande av flykt (17 kap. 11 och 12 §§ brottsbalken). Det är uppenbart att det i stället handlar om en kriminalisering som ska möjliggöra ingripande mot mer diffusa gärningar, alltså med lägre krav på konkretion beträffande den brottslighet som begås, liksom att skälet till en sådan kriminalisering är bevissvårigheter. (Se och jfr betänkandet s. 242 ff.) En sådan oprecis lagstiftning riskerar att bli överinklusiv (dvs. ingripa mot gärningar som det blir svårt att förklara varför de är straffvärda) eller verkningslös. Som närmare utvecklas strax nedan

uppstår också ett förutsebarhets- och likabehandlingsproblem i att det kommer att vara svårt att avgöra vad som omfattas och behöver bevisas för fällande dom.

Kriminaliseringens förväntade preventiva effekter

Att bestämmelsen skulle ha en avskräckande effekt på den som är beredd att delta i organiserad brottslighet framstår för fakultetsnämnden, i brist på redovisad forskning som skulle tala för motsatsen, som osannolikt (jfr s. 457 f.). Att exempelvis unga skulle påverkas av ett hot om kriminalisering av det här slaget samtidigt som de många gånger omväxlande är föremål för såväl ekonomiska lockelser som hot mot sig själva eller familjemedlemmar framstår som något verklighetsfrämmande.

Utredningen själv uppskattar att det kunde bli aktuellt med 1 000 brottsmisstankar (s. 448 f.). Det förutsätter emellertid att det går att säkra tillräcklig bevisning både om enskilda personers åtgärder för deltagande eller samröre och om respektive sammanslutnings brottslighet. Här torde utredningen vara väl optimistisk. Frågan hänger delvis samman med vad som behöver konkretiseras och bevisas.

Utformningen av lagförslaget

Kriminaliseringen kan inte utan vidare baseras på terroristbrottslagen

Det går att rikta principiella invändningar mot kriminaliseringen redan på ovan nämnda grunder. Samtidigt konstaterar fakultetsnämnden att det finns andra exempel på liknande kriminaliseringar (främst terroristlagstiftningen) och att det inom rimliga gränser kan vara godtagbart att kriminalisera på ett mera indirekt sätt för att tillgodose effektivitetsändamål, givet att handlandet fortfarande framstår som straffvärt. Av avgörande betydelse är då emellertid att det går att avgränsa på ett tydligt sätt vad som kommer att vara brottsligt.

I förslaget till de båda föreslagna straffbestämmelserna, kriminaliseras deltagande i eller samröre med en terroristorganisation (4 a och 5 §§ terroristbrottslagen). En betydelsefull skillnad mellan terroristorganisationer och kriminella sammanslutningar är emellertid att straffansvaret i terroristbrottslagen i praktiken förutsätter att det rör sig om antingen en notoriskt känd organisation eller om en organisation som förekommer på en sanktionslista, t.ex. inom FN eller EU (vanligen båda). Listning kan grundas på underrättelseinformation beträffande misstänkta kommande gärningar. En organisation kan alltså vara en terroristorganisation för att det finns underrättelser om att en sammanslutning förbereder brottslighet som skulle utgöra terrorism. (Jfr prop. 2021/22:133 s. 174 f.)

Frågan är då vad som ska gälla beträffande kriminella sammanslutningar enligt remissens förslag. Här finns såvitt känt inga motsvarande listor att tillgå (att dessa listningar rymmer betydande rättsstatliga utmaningar är en annan sak). Enligt fakultetsnämndens mening finns en klar risk för att påståenden om underrättelseinformation kommer att göras även beträffande kriminella sammanslutningar, och att domstolarna i praktiken kommer att ställas inför frågan om att godta sådana påståenden utan underlag med hänvisning till att det rör sig om känslig information som därför inte kan läggas fram som bevisning. Det är alltså av stor vikt att det i den fortsatta beredningen förtydligas vilka typer av omständigheter som närmare behöver bevisas och hur domstolen ska förhålla sig till exempelvis underrättelseinformation.

Möjligen vore en bättre förlaga än terroristbrottslagen att hämta i lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott, där det för ansvar för penningtvättsbrott enligt 3 och 4 §§ krävs att egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet. Där brott förstås som konkreta brott, avser brottslig verksamhet ”en viss typ av brottslighet som inte behöver vara närmare preciserad i fråga om omfattning eller detaljer” (se prop. 2013/14:121 s. 109 och NJA 2024 s. 255.).

Det finns betydande oklarheter vad gäller det som karaktäriserar en sammanslutning som kriminell

Utredningen ägnar ett betydande utrymme åt frågan vad som är en sammanslutning. Däremot är det tydligt att utredningen inte har kommit någon vart alls när det gäller frågan vilken grad av konkretion som krävs beträffande den brottslighet som sammanslutningen ska ägna sig åt för att vara en kriminell sammanslutning enligt remissens förslag till definition. Denna fråga är emellertid helt grundläggande för att kunna avgöra vad det egentligen är som ska bevisas vid ett åtal enligt något av de båda föreslagna straffbuden. Frågan ägnas bara några enstaka rader i remissen (se s. 315 f. och 471 ff.). För att kriminaliseringen ska tillgodose legalitetsprincipens krav krävs ett betydande mått av klagörande i detta avseende.

Å ena sidan är det förutsatt (men outtalat) i betänkandet att åklagaren måste kunna bevisa att det rör sig om brottslighet av ett visst slag, eftersom det krävs att brottsligheten ska vara ”allvarlig”, varmed som utgångspunkt avses straffbud med minst fyra års fängelse i straffskalan. Åklagaren kommer alltså rimligen behöva påstå och bevisa inte bara att sammanslutningen ägnar sig åt exempelvis narkotikabrottslighet, utan också sådana omständigheter som gör att brottslighet av ett visst slag kan kvalificeras som allvarlig, alltså exempelvis att de narkotikabrott som begås är att bedöma som grova. För att kunna komma fram till en sådan bedömning krävs det nog många gånger ett ganska betydande mått

av konkretion i fråga om den brottslighet som begås. Dessa omständigheter (vilka de nu närmare är) ska enligt remissen för fällande dom vara bevisade med det vanliga beviskravet i brottmål. Å andra sidan sägs att åklagaren inte behöver ”precisera vilka konkreta brott som har begåtts inom ramen för den kriminella sammanslutningen”.

Eventuellt kan denna motsättning förstås så att åklagaren inte behöver bevisa sådant som exakt när eller var i tiden brott begicks, eller av vem av en avgränsad grupp personer, samtidigt som kravet kvarstår att åklagaren måste lägga fram fullständig bevisning om i andra avseenden konkreta gärningar, t.ex. att sammanslutningen hanterat en större mängd narkotika vid flertalet tillfällen. Samtidigt konstateras, som nämnts ovan, att brottet skall vara perdurerande (s. 479); det måste med andra ord bedömas såväl om sammanslutningen i sig består som om den enskilda personen fortsatt ägnar sig åt deltagande eller samröre (jfr s. 472). I det ligger oundvikligen ett krav på att åtminstone i viss mån kunna precisera brottsligheten i tiden. Det bör alltså krävas bevisning om brottslighetens placering i tiden, och i den mån deltagandet eller samröret påstås ha pågått under längre tid bör krävas bevisning om regelbunden brottslighet under hela tidsförloppet.

Förslaget innebär betydande utmaningar när det gäller konkurrens och rättskraft

Förslaget innebär att det i praktiken kommer finnas två system för ansvar för medverkan till brott: dels enligt 23 kap. 4 §, dels enligt de båda föreslagna straffbestämmelserna om deltagande och samröre med kriminella sammanslutningar. Såvitt fakultetsnämnden kan förstå kommer i det närmaste all flerfaldig brottslighet som begås i vinstsyfte i medgärningsmannaskap med minst tre personer att även utgöra deltagande i en kriminell sammanslutning. Detta ställer behovet av tydliga kriterier för att avgränsa straffansvaret i fokus. Det finns i förslaget en rad helt outvecklade eller ofullständiga formuleringar som förutsätter bedömningar av liknande slag som enligt medverkansläran (”gemensam inriktning kring ett fortsatt samarbete”, ”ägnat att främja, stärka eller understödja” etc.). Både de principiella och praktiska konsekvenserna av att på det här sättet arbeta med två parallella system för medverkan till brott underskattas påtagligt i remissen.

De mer eller mindre diffusa för-, sido- eller allmänna medhjälpsgärningar som kan komma att utgöra brott (i gärningsmannaskap) enligt den föreslagna bestämmelsen kommer ofta att aktualisera konkurrensläran. Frågor om konkurrens berörs emellertid ytterst sparsamt i betänkandet (jfr s. 483 f. och 497 f.).

Med hänsyn till att konkurrensen kan avse situationer med mycket skilda kombinationer av gärningar (beroende på gärningarnas allvar,

tidsmässiga samband, intensitet etc.) är det av avgörande betydelse att dessa frågor utreds. Enligt remissen skulle det bli aktuellt att döma i konkurrens både för deltagande i eller samröre med sammanslutningen och för annan, konkret brottslighet. Oavsett om dessa brott ingår som en del i den allvarliga brottsligheten eller utgör för-, sido- eller efterhandlingar framstår rekommendationen som en svårförklarlig dubbelbestraffning (jfr s. 483). Det rimliga borde vara att ansvar enligt den föreslagna bestämmelsen utgör en subsidiär bestämmelse till ansvar för mer konkreta gärningar, oavsett om dessa utförs i gärningsmannaskap eller som osjälvständiga brottsformer. En ny lagstiftning av detta slag bör utgöra ett komplement när annat ansvar inte kan komma i fråga.

Fakulteten kan vidare inte se att det på något ställe i betänkandet diskuteras hur *ett* enskilt brott enligt 16 kap. 4 a § eller § 4 b ska antalsbestämmas. Det sägs att det skulle röra sig om perdurerande brottslighet (s. 479), vilket inbjuder till tanken att allt deltagande eller samröre under en sammanhållen tidsperiod skulle bedömas som ett brott. Det framstår som en klart systemfrämmande tanke att beteckna deltagande eller samröre som ”upprätthållande av ett visst tillstånd” (en tanke till synes motiverad av önskemål t.ex. om att preskriptionsfristens början ska ligga så sent som möjligt, snarare än likheter med verkligt perdurerande brottslighet som t.ex. människorov). Ställningstagandet får även praktiska konsekvenser: om de brottsliga gärningarna ses som en viss form av pågående/repetitiv verksamhet (s.k. persevererande brottslighet) kan det förväntas få avgörande betydelse för frågan om rättskraft. En konsekvens skulle bli att den som döms för deltagande eller samröre under en viss tidsperiod inte kan dömas för några konkreta brott som utförs inom ramen för sammanslutningen under samma tidsperiod. Lämpligheten av att uppfatta brottsligheten som ”perdurerande” måste därför ifrågasättas och under alla förhållanden analyseras närmare.

Förslag till yttrande i detta ärende har upprättats av professor Magnus Ulväng och universitetslektor och docent Gustaf Almkvist. Yttrandet har på delegation avgivits av fakultetens dekanus, professor Anna Singer.

Anna Singer